

ÜRETİCİNİN TBK 71 KAPSAMINDA SORUMLU TUTULMASI

Araş. Gör. Meliha Sermin Paksoy*
Av. Gizem Arslan Demir**

GİRİŞ

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun getirdiği en önemli yeniliklerden biri de tehlike sorumluluğunun genel bir hükümle düzenlenmesidir. Kusursuz sorumluluk üst başlığı altında 71. maddede yer alan bu yeni düzenlemeye göre, *“önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumlu olacaktır”*. Bir işletmenin ne zaman tehlikeli olarak nitelendirileceği ise ikinci fıkrada açıklanmıştır. *“Bir işletmenin, mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletme olduğu kabul edilir. Özellikle, herhangi bir kanunda benzeri tehlikeler arzeden işletmeler için özel bir tehlike sorumluluğu öngörülmüşse, bu işletme de önemli ölçüde tehlike arzeden işletme sayılır.”*

Anılan bu yeni düzenlemede hükmün kapsamının belirlenmesine ilişkin çeşitli unsurlara yer verilmiştir; ama hükmün gereği gibi uygulanabilmesi için bu unsurların öğreti tarafından somutlaştırılması gerekmektedir. Bu incelemede de üreticinin sorumluluğunun tehlike sorumluluğunu düzenleyen genel hükmün içerisinde değerlendirilmesinin mümkün olup olmadığını tartışmak suretiyle TBK 71'in kapsamının ve unsurlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Pozitif hukukumuzda üreticinin sorumluluğu, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'un 4. maddesinde 2003 yılında yapılan bir değişiklikle ve bu Kanun'a dayanılarak çıkarılan Ayıplı Malın Neden Olduğu Zarardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik'te¹ düzenlenmiştir². Türk hukukunda,

* İstanbul Bilgi Üniversitesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Doktora Programı Öğrencisi

¹ Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik, makalenin bundan sonraki bölümlerinde “Yönetmelik” olarak anılacaktır.

² **Ayşe Havutçu**, Türk Hukukunda Bir Örtülü Boşluk, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 2005, s.112 vd.; **Çiğdem Kırca**, Ürün Sorumluluğu, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2007, s.85 vd.; **Yeşim Atamer/Kerem Cem Sanlı**, Hukuk ve Ekonomi Perspektifinden İmalatçının Kusursuz Sorumluluğuna Dair Bir Değerlendirme, Belgin Erdoğan'a Armağan, Der Yayınları, İstanbul 2011, s.769/770; Aksi görüşteki Öz'e göre üreticinin sorumluluğu 4703 sayılı Ürünlerle İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun'da düzenlenmiştir. **Kemal Oğuzman/Turgut**

ürün sorumluluğuna ilişkin esasların Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'a dayanılarak çıkarılan ve kanundaki düzenlemeyi aşan bir yönetmelikle getirilmiş olması, hukuk tekniği açısından eleştirilmekte ve düzenlemenin geçerliliğini tartışılır hale getirmektedir³. Bu makalede, Yönetmelik'in uygulanabilirliğine ilişkin tartışmaya girilmeyecektir. Fakat özellikle Yönetmelik'in kanuna aykırı olduğu ve uygulanmacağı kabul edilirse, üreticinin sorumluluğunun genel haksız fiil hükümlere tabi olması gündeme gelecektir. Benzer şekilde Yönetmelik, Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'a dayanılarak çıkarıldığı için bu Yönetmelik hükümlerinin tüketici sıfatını haiz olmayan üçüncü kişilerin uğradıkları zararlara uygulanabilirliği de tartışmalıdır. Bu sorunlar nedeni ile öğreti, haklı olarak üreticinin sorumluluğunun haksız fiile ilişkin genel hükümlerde düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur ve 6098 sayılı Kanun'da bu ihtiyaca cevap veren bir değişiklik yapılmaması da eleştirmiştir⁴. Bu eksikliğin üreticinin, tehlike sorumluluğunu düzenleyen Türk Borçlar Kanunu hükmü kapsamında sorumlu tutulması yolu ile giderilmesi gündeme gelebilecektir. Keza Yönetmelik'in geçerliliğine ilişkin bir sorun olmadığı kabul edilse dahi, üreticinin sorumluluğun düzenleyen Yönetmelik hükümleri ile tehlike sorumluluğuna ilişkin Türk Borçlar Kanunu düzenlenmesinin yarışacağı ileri sürülebilir. Değinilen belirsizliklere açıklık getirmek üzere üreticinin TBK 71 kapsamında sorumlu tutulmasının mümkün olup olmadığının incelenmesi gerekir.

I. TEHLİKE VE ÜRÜN SORUMLULUKLARININ DÜZENLENME AMAÇLARI

Endüstri devriminin ardından hızla gelişen teknik, daha önce benzeri bulunmayan birtakım yeni faaliyetleri de beraberinde getirmiştir. Fakat bu faaliyetlerin bazılarının risklerinin sıfırlanması mümkün olmadığı gibi büyük zararlara sebebiyet vermeleri de söz konusu olabilmektedir⁵. Bütün önlemler alınsa dahi, öngörülen ama engellenemeyen zararlar ihtiva eden bu faaliyetler, tehlikeli faaliyetler olarak nitelendirilmektedirler⁶. Kanun koyucu, ya bu tehlikeli faaliyetleri öngörülen ama engellenemeyen zararları nedeni ile tamamen yasaklayacak ya da bu faaliyetlere toplumsal faydaları nedeni ile cevaz verecektir. Hemen hemen bütün hukuk sistemlerinde kanun koyucular, ikinci yolu tercih etmiştir Zira bu tehlikeli faaliyetlerin devam ettirilmesi ekonomik ve tek-

Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt II, 9. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012, s.227/228.

³ Özellikle Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'da, kusursuz sorumluluğa ilişkin açık bir düzenleme olmamasına rağmen yönetmelikle üreticinin sorumluluğunun kusursuz sorumluluk esasına göre düzenlenmesini nedeni ile yönetmeliğin kanuna aykırı olduğu ileri sürülmektedir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. **Çiğdem Kırcı**, s.79 vd.; **Ayşe Havutçu**, s.111 vd.; **Tuba Akçura Karaman**, Üreticinin Ayıplı Ürünün Sebep Olduğu Zararlar Nedeniyle Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008, s.144 vd.

⁴ **Yeşim Atamer**, Revize Edilmiş Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirme ve Teklifler, HPD, S.8, Eylül 2006, s.10.

⁵ **Tuba Akçura Karaman**, s.2; **Zahit İmre**, Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1949; s. 63;

⁶ **Erwin Deutsch**, Sorumluluk Hukukunun Temel İlkeleri, Çev. Şeref Ertaş, DEÜHFD, S.2, 1981, s.253; **Zahit İmre**, s. 53/54.

nolojik gelişme için zaruri olduğu gibi kamunun faaliyetten temin ettiği menfaatler karşısında muhtemel zararlara katlanılması gerekmektedir⁷.

Ancak değinildiği üzere, bu faaliyetlerin alınabilecek bütün önlemlere rağmen sıklıkla veya ağır zararlara sebebiyet vermesi söz konusudur. Bu zarara haksız fiillere egemen olan *nulla indemnitas sine culpa* (kusursuz tazminat olmaz) ilkesi nedeni sadece mağdurların katlanması adil değildir. Çünkü tehlikeli faaliyetten toplumun bütünü yarar sağlarken sıklıkla veya ağır şekilde tezahür eden zararlara sadece bazı kişilerin katlanması sosyal açıdan adaletsiz olacaktır. Çözüm olarak tehlikeli faaliyetin verdiği zararlardan işletenin ve işletme sahibinin kusursuz sorumlu tutulması öngörülmüştür. Faaliyetten kar elde eden işleten bu faaliyetten en görünür şekilde fayda sağlayan kişidir. Bu bağlamda faaliyetin kaçınılmaz risklerinin verdiği zararlara da katlanması adil bulunmuştur. Kaldı ki dikkatli bakıldığında tehlikeli faaliyet neticesinde ortaya çıkan zarara sadece işletenin katlanmadığı da ortaya çıkacaktır. Zararın tipik ve tahmin edilebilir olması nedeni ile bu muhtemel zarar kalemi işletenler tarafından işletmelerinin maliyetine dâhil edilecek ve sunulan faaliyetin fiyatına yansıtılacaktır. Bu şekilde zarar, tehlikeli faaliyetlerden faydalanan herkes tarafından paylaşılacaktır⁸. Bu da aslında arzu edilir bir neticedir⁹. Kaldı ki tehlikeli faaliyetlerin mevcut olduğu durumlarda zorunlu sorumluluk sigortası getirmek suretiyle de riskin dağıtılması mümkündür¹⁰. Böylece tehlikeli faaliyetin

⁷ **Pierre Widmer**, Switzerland, Unification of Tort Law: Strict Liability, Kluwer Law International, New York 2001, s. 332; **Zahit İmre**, s.66; **Haluk Tandoğan**, Kusura Davayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s.2.

⁸ **Kerem Cem Sanlı**, Kusursuz Sorumluluk Halleri, Türk Borçlar Kanunu Sempozyumu, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.78; Aynı esası bütün kusursuz sorumluluk halleri için kabul eden görüşler de vardır. **Michael A. Jones**, Textbook on Torts, Oxford University Press, New York, 2002, s.391.

⁹ Bir diğer yandan tehlikeli faaliyetin ihtiva ettiği risklerin faaliyetin fiyatına yansımaları tüketicileri bu faaliyeti daha az kullanmaya yönlendirecektir. Bu şekilde tehlike riski ile faaliyetin kullanılması sıklığı arasında ideal bir denge bulunacaktır.

¹⁰ Engellemeyen zararlardan işletenin sorumlu tutulmasının temel sakıncası, faaliyet neticesinde işletenin altından kalkamayacağı şekilde ağır bir zararın doğması halinde ortaya çıkacaktır. Bu durumda hem işletenin iflası ve toplum için genel olarak faydalı olan bir faaliyetin sürdürülememesi hem de faaliyet nedeni ile zarar gören kişilerin zararlarını tam olarak karşılayamamaları sorunu söz konusu olacaktır. Bu nedenle sigorta tehlike sorumluluğunun tamamlayıcı olarak görülmüştür. **Zahit İmre**, s.71 vd.; **Haluk Tandoğan**, Kusur, s.13; **Mustafa Tiftik**, Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural İle Düzenlenmesi Sorunu, Atatürk Üniversitesi Basım Evi, Erzurum 1997; s.117; **Ingeborg Schwenzer**, Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Bern 2009, N. 54.01; Kusursuz sorumluluğun mesuliyet sigortası ile tamamlandığı bir düzenleme Türk Hukuku'nda Karayolları Trafik Kanunu'nda yer almaktadır. Lakin tehlike sorumluluğunun zorunlu mesuliyet sigortası sistemi ile entegre edilmesi biraz daha zordur. Zira TBK 71'de tehlikeli faaliyet sadece genel olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle hangi faaliyetlerin tehlikeli olduğu muğlaktır ve bu belirsizlik nedeni ile işletenlerin zorunlu mesuliyet sigortasına yönlendirilmeleri daha zordur. Zorunlu mesuliyet sigortası sisteminin beraberinde getireceği diğer bir problem ise işletenlerin muhtemel zararların sigorta tarafından karşılanacağı düşüncesi ile gereken önlemleri almada daha rahat davranma eğilimleri olacaktır. Tehlikeli faaliyetlerin ağır zararlara yol açabilecekleri düşünüldüğünde bu tür kayıtsızlıklar çok büyük sakınca-

yürütülmesinden fayda sağlayan toplum, bu faaliyetin engellenemeyen zararlarını da üstlenmiş olacaktır¹¹. Kanaatimizce, tehlike sorumluluğunun kusursuz sorumluluk esasına dayanmasının temelinde bu düşünceler yer almaktadır¹².

Tehlike sorumluluğu ile kıyaslandığında üreticinin sorumluluğu farklı bir süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Ürün sorumluluğu, kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamayan ürünü piyasaya süren üreticinin, ürünün kişi varlığında veya diğer mallarda meydana getirdiği zararlardan ötürü sorumlu olmasıdır. Bu sorumluluğun kaynağı sözleşme olabileceği gibi haksız fiil hükümleri de olabilecektir. Üretici aynı zamanda satıcı ve zarar gören de alıcı ise sözleşmesel sorumluluk söz konusu olacaktır. Lakin sürüm zincirindeki uzmanlaşmayla birlikte üretici ile satıcının birbirinden ayrılması ve zarar görenin bir üçüncü kişi olması ihtimali üreticinin ortaya çıkan zarardan sözleşmeye aykırılık nedeni ile sorumlu olması ihtimalini zayıflatmıştır¹³. Satıcı ise, üretici olmadığı ve malın haklı güvenlik beklentisini sağlamamasında kusurlu olmadığını ileri sürerek alıcının uğradığı çoğu zararları karşılamaktan kurtulabilmektedir. Zira satıcının satılan malın meydana getirdiği zararlardan doğan sorumluluğu çoğu hukuk sisteminde sınırlandırılmıştır. Türk ve İsviçre hukukunda satıcı, ayıba karşı tekeffül hükümleri çerçevesinde ayıp nedeni ile ortaya çıkan doğrudan zararlardan kusuru olmasa da, dolaylı zararlardan ise ancak kusuru ölçüsünde sorumlu olmaktadır¹⁴. Dolaylı zararın söz konusu olduğu hallerde satıcının kusuru yoksa, alıcının veya zarara uğrayan üçüncü kişinin sahip olduğu

ları da beraberinde getirecektir. Ayrıca mesuliyet sigortasının belirli bir limit dâhilindeki zararları karşılayacağı düşünüldürse, limiti aşan zararlar için belirtilen sorunlar devam edecektir.

¹¹ Daha çok Anglo- Amerikan hukuk sisteminde egemen olan bir diğer görüşe göre normalden fazla tehlikeye sebebiyet veren kişi, bu tehlikenin neden olduğu zarardan kusursuz sorumlu olmalıdır. **Tony Weir**, Tort Law, Oxford University Press, New York 2002, s.85; **Tony Honore**, Responsibility and Fault, Hart Publishing, Oxford- Portland 1999, s.27; **Michael A. Jones**, s.390;

¹² Bu bağlamda, tehlike sorumluluğunun kusursuz sorumluluk olarak düzenlenmesinin gerekçesi, sadece zarar görenin kusuru ispatlamakta yaşayacağı güçlük olamaz. Zira kusurun ispatı sorunu, ispat yükünün işletende bırakılması ile kolayca aşılabilecektir. Kaldı ki değindiğimiz üzere amaç, sadece işletenin kusuru halinde zarar göreni korumak değildir. İşletenin kusursuz olması halinde dahi zarar görenin tek başına zarara katlanmak zorunda kalması istenmemektedir. Bununla birlikte zarar görenin ispat yükünden kurtarılması ikincil bir amaç olabilir.

¹³ Üçüncü kişilerin sözleşmenin koruma alanına girdiği kabul edilerek, sözleşmesel sorumluluk esasına göre zararlarını tazmin ettirmeleri söz konusu olabilir. Ama bu, yapay ve zorlama bir imkandır.

¹⁴ Alıcının uğradığı doğrudan zararın satıcı tarafından kusursuz sorumluluk esasına göre tazmini de sıkı şartlara bağlanmıştır. Bu imkândan yararlanmak isteyen alıcının muayene ve ihbar külfetlerini yerine getirmiş olması ve TBK 229 hükmünün lafzına bağlı kalırsa sözleşmeden dönme seçimlik hakkını kullanması gerekmektedir. Ayrıca doğrudan zarar kavramı, Türk ve İsviçre Hukuku'nda çok tartışılan üzerinde görüş birliği olmayan bir kavramdır. Bu kavramının tanımına göre tazmin edilecek zararın kapsamı da değişecektir. Doğrudan zarara kavramına ilişkin detaylı bilgi için bkz. **Çiğdem Kırcı**, s.17 vd.

hukuki imkan genel haksız fiil hükümleri çerçevesinde üreticinin zarardan sorumlu tutulması olacaktır¹⁵.

Oysa üretim organizasyonunun karmaşıklığı, üretimin teknik bilgiye dayanması, sürüm zincirinde birçok aktörün yer alması alıcının üreticinin kusurunu ispatlamasını zorlaştırmaktadır. Üreticinin sorumluluğun ayrı olarak düzenlenmesinin temelinde de bu sorun yer almaktadır. Fakat bu sorunun ispat yükünün ters çevrilmesi suretiyle aşılması mümkündür. İspat yükünün yer değiştirmesi halinde üretici, ürünün kişilerin haklı güvenlik beklentisinin karşılanmamasında kusursuz olduğunu ispat etmek zorunda kalacaktır. İleride daha detaylı incelenecektir; ama şimdiden kısaca değinmek gerekirse üreticinin sorumluluğunun bilgilendirme eksikliğinden veya ürünün tasarımının hatalı olmasından kaynaklandığı hallerde üretici zaten kusurludur. Bu hallerde üreticinin kusursuz sorumlu tutulması ispat yükünün ortadan kaldırılması amacına hizmet etmektedir.

Üreticinin kusursuz olmasına rağmen sorumlu tutulduğu hal ise üretim kaçakları olarak tabir edilen, ürünlerde bütün özenin gösterilmesi halinde dahi ortaya çıkabilen eksikliklerdir. Üretici kusursuz olsa dahi zarara mağdur kişinin katlanması istenmemiştir¹⁶. Bu da tehlike sorumluluğunda olduğu gibi makul bir tercihtir. Zira üretici, kusursuz olduğu halde karşıladığı zararı büyük ihtimalle ürünün fiyatına dâhil edecektir. Bu suretle ürünün verdiği zarar, üründen faydalanan bütün kişiler tarafından paylaşılmış olacaktır¹⁷. Keza ürünün engellenemeyen zararlarının zarar gören münferit kişilerde bırakılması da arzu edilmez.

Özetle üreticinin sorumluluğu, zarar gören için ispat yükünün ortadan kaldırılmasını, kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamayan ürünlerin alıcılara veya üçüncü kişilere verdiği zararların üreticinin kusurundan bağımsız olarak karşılanmasını amaçlamaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, ürün ve tehlike sorumluluğunun farklı ihtiyaçlara cevap verdikleri görülecektir. Tehlike sorumluluğunun amacı öngörülen ama engellenemeyen riskler ihtiva eden faaliyetler sonucunda ortaya çıkan zararın, zarar görende bırakılmaması ve bu faaliyetten fayda sağlayan bütün kişiler arasında bölüştürülmesidir. Kişilerin haklı güvenlik beklentilerini

¹⁵ Bir diğer açıdan bakıldığında üreticinin sorumluluğu, satıcının ayıba karşı tekeffül borcunun tamamlayıcısıdır ve ayıbın neden olduğu zararların tamamen karşılanmasını sağlamaktadır.

¹⁶ Üreticinin kusursuz sorumluluğunun zorunlu mesuliyet sigortası ile tamamlanarak, üreticinin yükünün hafifletilmesi düşünülebilir. Lakin her üretici için zorunlu mesuliyet sigortası yaptırılmasının öngörülmesi, bu zorunluluğun tehlike sorumluluğu için öngörülmesine kıyasla çok daha kapsamlı bir değişiklik olacaktır. Bu da sigortanın haksız fiil hukukundaki yerinin tartışılmasını, bilinçli ve uyumlu bir sistem değişikliğini gerektirir. Haksız fiil sistemi karşısında sigortaya ilişkin tartışmalar için bkz. **Pierre Widmer/Pierre Wessner**, Revision und Vereinheitlichung des Haftpflichtrecht, Erläuternder Bericht, Bern 2000, s.17; Üreticilerin iradi olarak sigorta yaptırması ise her zaman mümkündür. Fakat rekabetçi piyasalar söz konusu olduğunda sigorta maliyetini ürünün fiyatına yansıtmak zorunda kalacak birçok orta ve küçük ölçekli üreticinin ihtiyarı sigorta yoluna gitmedikleri görülmektedir. Bkz. **Tuba Akçura Karaman**, s.332.

¹⁷ **Kerem Cem Sanlı/Yeşim Atamer**, s.792/793.

sağlamayan ürünler nedeni ile gördükleri zararlardan üreticinin kusursuz sorumluluğu tutulması ise hem ispat yükünün hafifletilmesini hem de zararın sadece mağdurda bırakılmamasını, paylaşılmasını amaçlamaktadır.

Üreticinin sorumluluğu ile tehlike sorumluluğunun amaçları, zararın paylaşılması ve zarar görenin ispat yükünden kurtarılması noktalarında örtüşse de bu durum, üreticinin TBK 71 kapsamında sorumlu tutulabilmesi için yeterli değildir. Zira TBK 71 tehlike sorumluluğunu düzenlerken sorumluluğun sınırlandırılması için belirli unsurlar aramıştır. Bu bağlamda üretici ancak tehlike sorumluluğunu düzenleyen TBK 71’de aranan unsurların mevcut olduğu hallerde tehlike sorumluluğu esasına göre mesul kılınabilir.

II. TEHLİKE VE ÜRÜN SORUMLULUĞUNUN UNSURLARI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

A. GENEL OLARAK TEHLİKE SORUMLULUĞUNUN UNSURLARI

Tehlike sorumluluğu, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’ndan önce öğretilerde farklı şekillerde tanımlanmaktaydı¹⁸. Ancak yeni düzenleme ile birlikte TBK 71 sayılan unsurların veya özel bir tehlike sorumluluğu düzenlemesinin olduğu hallerde tehlike sorumluluğundan bahsedilebilecektir.

Türk Borçlar Kanunu’nun 71. maddesi anlamında tehlike sorumluluğundan bahsedebilmemiz için bir tehlikeli faaliyet sürdüren bir işletme olmalı, bu faaliyetin ihtiva ettiği tipik tehlike nedeni bir zarar doğmalı, yani zarar ile tipik tehlikenin gerçekleşmesi arasında illiyet bağı olmalıdır. TBK 71 IV’de işletmenin hukuka uygun faaliyet göstermesi hali için farklı bir düzenleme öngörülmüş olsa da tehlike sorumluluğundan bahsedebilmek için işletmenin hukuka aykırı faaliyet gösteriyor olması gerekmektedir¹⁹.

¹⁸ **Selahattin Sulhi Tekinay/Sermet Akman/Haluk Burcuoğlu/Atilla Altop**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 7. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 1993, s.498; **Fikret Eren**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 13. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul 2008, s.631, **Haluk Tandoğan**, Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu, BATİDER, Aralık 1979, Cilt X, Nr.2, s.294; **İmre**, s. 65; **Tiftik**, s. 18

¹⁹ TBK 71 düzenlenirken İsviçre’de kanunlaşmayan Widmer- Wessner Tasarısı’nın 50 maddesi esas alınmıştır. Bu tasarıda yer alan 50. maddenin ilk fıkrasında faaliyete hukuk düzenince izin verilmiş olmasının sorumluluğu ortadan kaldırmayacağı vurgulanmıştır. Oysa TBK 71’e sonradan eklenen son fıkra ile tehlike sorumluluğunun dayandığı esas tartışılır hale gelmiştir. Zira bu fıkraya göre, tehlikeli faaliyetin hukuken verilen izin çerçevesinde yürütülmesine rağmen meydana gelen zararlar için zarar görenler ancak uygun bir bedelle denkleştirme isteyebileceklerdir. Oysa tehlikeli faaliyetin hukuka uygun şekilde yürütülmesi, şahıs ve mal varlığına verilen zararların hukuka uygun olmasını sağlamaz. **Ingeborg Schwenzer**, N. 54.03; Hükümde, tehlikeli faaliyete izin verilmiş olmasının şahıs ve mal varlığına verilen zararı hukuka uygun kılacağına dair yanlış bir izlenim uyandırılmaktadır. Ancak faaliyetin değil, verilen zararın hukuka uygun olduğu hallerde fedakarlığın denkleştirilmesi gündeme gelebilir. **İlhan Ulsan**, Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, 2. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012 s.56 vd.; Ayrıca yukarıda değindiğimiz üzere tehlike sorumluluğunun amacı, hukuka uygun olarak yürütülen tehlikeli faaliyetlerin engellenemeyen riskleri nedeni ile meydana gelen zararların kusursuz sorumluluk esasına göre tazmin edilmesidir. Bu nedenle tehlike sorumluluğundan bahsedebilmek için faaliyetin

B. İŞLETME VE ÜRETİCİ KAVRAMLARININ BÜYÜK ÖLÇÜDE ÖR-TÜŞMESİ

Genel haksız fiil hükümlerinden farklı olarak, TBK 71’de zarar veren kişi bakımından bir sınırlamaya gidilmiş ve anılan hüküm kapsamında sadece işletme sahibi ve işleten sorumlu kılınmıştır²⁰. Bu çerçevede, tehlikeli faaliyetle iştigal eden her kişi değil, sadece işletme sahipleri ve işletenler tehlike sorumluluğu esasına göre sorumlu olacaktır. Kanunda sadece işletmeden bahsedilmiştir. Bu nedenle Türk Ticaret Kanunu’nun ticari işletme için aradığı unsurların²¹ mevcut olması gerekmemektedir. Bu bağlamda işletme, bir girişimci tarafından ekonomik çıkar sağlamak amacıyla emek ve sermayenin bağımsız bir şekilde bir araya getirilmesi ile organize edilen ve bir bedel karşılığında mal ya da hizmet sunan birimler olarak tanımlanacaktır²². TBK 71’de sadece işletmelerin sorumlu kılınması öğretide bazı eleştirilere neden olsa da kanaatimizce isabetlidir²³. Tehlike sorumluluğunun işletme sahiplerine ve işletenlerine özgülenmesi, tehlike sorumluluğunun kapsamını sınırladığı gibi, yukarıda tespit ettiğimiz tehlike sorumluluğunun amacını da doğrulamaktadır. Zira ancak bir işletme, yani bir bedel karşılığı mal veya hizmet sunan birim, tipik tehlike nedeni ile ortaya çıkan zararı tehlikeli faaliyetten yararlanan her kişiye dağıtabilecektir. Bu imkâna sahip olmayan kişilerin tehlike sorumluluğu kapsamından sorumlu tutulması arzu edilmemiştir.

hukuka aykırı olması gerekmez. **Ingeborg Schwenzer**, s.396; **Mustafa Tiftik**, s.34 vd.; Hukuka uygun faaliyet gösteren işletmelerin sebep verdiği zararların, denkleştirme esasına göre tazmin edilmesi ve karşılanacak miktarın hakimın takdirine bırakılması hükmün yukarıda detaylı olarak incelediğimiz amacı ile bağdaşmaz. Bu nedenle, hükme eklenen bu fıkra, tehlike sorumluluğun temel mantığı ile çeliştiği için Türk Borçlar Kanunu’ndaki yeniliklere yöneltilen eleştirilerin odağında yer almaktadır. **Yeşim Atamer**, Tasarı, s.22; **Rona Serozan**, BK Tasarısı’nın Eksiklik ve Aksaklıklarının, İfa ve İfa Engelleri Hukuku Alanından Örneklerle Sergilenmesi, HPD, Mayıs 2006, s.41; Öz’e göre bu fıkra kapsamında denkleştirmeden anlaşılması gereken hukuka uygunluğun fail için bir indirim sebebi olmasıdır. **Kemal Oğuzman/Turgut Öz**, s.189; Benzer şekilde üreticinin sorumluluğu da fedakârlığın denkleştirilmesi esasına dayanmaz. Kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamayan ürünün şahıs ve malvarlığında neden olduğu zararlar hukuka aykırıdır. Fedakârlığın denkleştirilmesi esasına göre değil, kusursuz sorumluluk esasına göre tazmin edilir.

²⁰ TBK 71 çerçevesinde, sadece işletme sahipleri ve işletenlerin sorumlu tutulmuş olması önemli bir sınırlamadır. Örneğin; Kara Yolları Trafik Kanunundaki özel işleten tanımı ve sorumluk kuralı olmasaydı, bir bedel karşılığı hizmet sunmayan araç sahipleri TBK 71 kapsamına girmeyecek ve tehlike sorumluluğu esasına göre sorumlu olmayacaklardı.

²¹ TTK 11/1 hükmü uyarınca; ticari işletme, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir.

²² **Sabih Arkan**, Ticari İşletme Hukuku, 15. Bası, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2011, s.26; **Kerem Cem Sanlı**, Kusursuz Sorumluluk Halleri, s.77; Benzer bir tanım için bkz. **Kemal Oğuzman/Turgut Öz**, s.186.

²³ Eleştiriler için bkz. **Ayça Akkayan Yıldırım**, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu, İÜHF C. LXX, S. 1, 2012, s.209; **Süleyman Yılmaz**, Türk Borçlar Kanunu Tasarısında Sebep Sorumluluğuna İlişkin Yeni Hükümler, AÜHFD 59 (3) 2010, s.572.

Üreticinin sorumluluğu ele alındığında, işleten ve üretici tanımlarının büyük ölçüde örtüştüğü görülecektir. Yönetmelik'in 4. maddesine göre, üretici "kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere tüketiciye sunulmuş olan malları veya bu malların hammaddelerini veya ara mallarını üreten ile mal üzerine kendi ayırt edici işaretini, ticari markasını veya ünvanını koyarak satışa sunanları veya satışa sunmak amacıyla ithal edenler" olarak tanımlanmaktadır. Fakat aynı Yönetmelik'in 7. maddesinde, "malın, satılmak gayesiyle veya ticari faaliyetlerin seyri sırasında üretilmemiş olması" sorumluluktan kurtulma nedeni olarak öngörülmüştür. Böylelikle üreticilerin de bir bedel karşılığı bir ürünü piyasaya süren birim yani işletme işlettikleri ileri sürülebilecektir. Bu unsur açısından incelenen iki sorumluluk temelini de birbirinden ayırdığı söylenemez.

C. TEHLİKELİ FAALİYETİN TANIMI VE ÜRETİM FAALİYETİNİN BU KAPSAMDA DEĞERLENDİRİLİP DEĞERLENDİRİLEMEYECEĞİ

TBK 71'de düzenlenen tehlike sorumluluğunun temelinde tehlikeli faaliyet sürdürme yer almaktadır. Fakat her tehlikeli faaliyet, tehlike sorumluluğuna sebebiyet vermeyecektir. Şöyle ki hükmün ikinci fıkrasına göre, ancak "mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli" faaliyetler önemli ölçüde tehlikeli kabul edilmiştir.

Hüküm, tehlikeli faaliyetin mahiyetinin veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçlerin göz önünde tutulması çerçevesinde bir analiz yapılmasını aramışsa da zaten sayılan kavramlar o kadar geniştir ki bu ifadeler ile herhangi bir sınırlama getirilmesi söz konusu değildir.

Esas itibarıyla ikinci fıkra çok önemli bir sınırlama ihtiva etmektedir. O da faaliyetin uzman bir kişiden beklenebilecek tüm özenin gösterilmesi halinde de sıkça veya ağır zararlar ortaya çıkarmasıdır²⁴. Yani tüm özenin gösterilmesi halinde dahi engellenemeyen bir risk söz konusu olmalıdır²⁵. Bu riskin varlığı, tehlike faaliyetlerin farklı bir düzenlemeye tabi tutulmasının temel nedenidir. Zira bu tür bir risk ihtiva etmeyen faaliyetlerde kusur sorumluluğu veya kusuru ispat yükünün ters çevrilmesi, zararın arzulanan biçimde karşılanması için yeterli olacaktır.

Tehlikeli faaliyetin tespitinde tüm özenin gösterilmesi halinde dahi engellenemeyen bir riskin olması temel bir tutamak teşkil etse de sık veya ağır zarara yol açmak göreceli kavramlardır ve tehlikeli faaliyetin belirlenmesi için

²⁴ Bir faaliyetin tehlikeli faaliyet olarak nitelendirilmesi için sıkça veya ağır zarar doğurması yeterli değildir. Bir faaliyetin sıkça ve ağır zarar doğurma eğilimi objektif unsur olarak adlandırılırken, bütün özene rağmen tehlikenin engellenmesi subjektif unsur olarak nitelendirilmektedir. Bir faaliyetin TBK 71 kapsamında tehlikeli sayılması için bu iki unsur da mevcut olmalıdır. **Pierre Widmer/Pierre Wessner**, s.140/141; **Erdem Büyüksağış**, Tehlike Esasına Dayanan Genel Sorumluluk Kuralı Üzerine Eleştirel Değerlendirmeler, DEÜHFD, Cilt: 8 Sayı: 1, 2006, s.4/5; **Süleyman Yılmaz**, s.572.

²⁵ **Kerem Cem Sanlı**, Kusursuz Sorumluluk Halleri, s.75

tam olarak yeterli bir sınırlama ihtiva etmemektedir²⁶. Zira kanaatimizce, ağır ve sık kavramları, normal addedilen bir veri ile kıyaslanmayı gerektirmektedir. Neyin normal sıklıkta veya ağırlıkta zarar olduğunu tespit etmek ise güçtür. Bu çerçevede, hükmün bu hali ile sık ve ağır zarar hâkimin takdirine göre belirlenecektir²⁷. Bu tespitte hakim, istatistiklerden, sigorta verilerinden yararlanabilecektir. Fakat tehlikeli faaliyetin bu şekilde muğlak tanımlanması nedeni ile tehlike sorumluluğunun kapsamının belirlenmesi ve hukuki güvenliğin sağlanması için zararın tipik tehlike neticesinde ortaya çıkması unsuru daha da önem kazanmaktadır.

Tehlikeli faaliyet kavramına, üreticinin sorumluluğu açısından baktığımızda ise en büyük sorun, üreticinin sorumluluğu ile sonuçlanan süreçte, neyin tehlikeli faaliyet olarak nitelendirilebileceğini tespit etmektir. Zira üreticinin, üretim faaliyeti süreklilik arz etmesine rağmen, üreticinin sorumluluğuna neden olan, üretim faaliyetinin doğrudan neden olduğu iş kazası zararları değil, kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamayan ürünün kullanılması neticesinde meydana gelen zararlardır. Keza kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamayan ürünlerin piyasaya sürülmesi de tam olarak tehlikeli faaliyet kavramı ile örtüşmez; çünkü zarar, anılan ürünün kullanımı ile ortaya çıkmaktadır. Görüleceği üzere, aslında kavramların tam olarak örtüşmesi söz konusu değildir²⁸.

Bu bağlamda, belirli bir malın üretimi tehlikeli faaliyet, üretim neticesinde kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamayan malların piyasaya sürülmesi de tipik tehlike olarak kabul edilse dahi, TBK 71 kapsamında tehlikeli faaliyetten bahsedebilmek için bir malın üretimi, tüm özenin gösterilmesi halinde dahi sık veya ağır zararlara sebebiyet vermelidir. Her malın üretiminin bir artık risk içerdiği yani tüm özenin gösterilmesi halinde dahi sık veya ağır zararlara sebebiyet verdiği söylenemez. Örneğin, defter üreticisinin üretim faaliyetinin bütün özenin gösterilmesine rağmen engellemeyen bir risk ihtiva ettiğini iddia etmek güçtür. Öte yandan özellikle ilaç üretimi söz konusu olduğunda artık riskten bahsedilebilir; ama üretilen her ilaca göre de ayrı bir sonuca varmak mümkündür. Yeni geliştirilmiş bir kanser ilacının, henüz tam olarak belirlenmemiş ve engellenemeyen yan etkilerinin olması ihtimal dâhilindedir. Bu bakımdan, anılan kanser ilacının üretimi tehlikeli faaliyet olarak nitelendirilebilir. Fakat yıllardır piyasada olan aspirinin üretiminin, tehlikeli faaliyet olduğundan bahsetmek güç olacaktır. Bir başka açıdan da örneğin, astım hastalarında solunum yetersizliğine yola açan bir ilacın, üzerinde bu hususu bildiren

²⁶ Fakat en azından faaliyet gereken özenin gösterilmesi neticesinde engellenebilecek zararlar ihtiva etmekte ise tehlike sorumluluğu uygulanmayacaktır.

²⁷ **Erdem Büyüksağış**, s.11; TBK 71 hükmünün tehlikeli faaliyeti tanımlamasına rağmen halen soyut ve genel bir düzenleme niteliğinde olduğu ve diğer kusursuz sorumluluk hallerine kıyasla şartlarının belirsiz olduğu belirtilmektedir. **Mehmet Erdem**, Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Tehlike Sorumluluğu, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, Turhan Kitabevi, Ankara 2011, s.220.

²⁸ **Kemal Oğuzman/Turgut Öz**, s.187; Tehlike sorumluluğu için aranan unsurların üreticinin sorumluluğunda mevcut olmadığına ilişkin detaylı açıklamalar için bkz. **Bilge Öztan**, İmalatçının Sorumluluğu, Çağ Matbaası, Ankara 1952, s.252 vd.; Aksi görüşteki Widmer ve Wessner'e göre ürün sorumluluğu, tehlike sorumluluğunun kapsamına girmektedir. **Pierre Widmer/Pierre Wessner**, s.139.

bir uyarı olmadan piyasa sürülmesi halinde ürün ayıplı kabul edilecektir. Ancak, söz konusu uyarının ilaç üzerinde yer almaması sebebiyle ortaya çıkabilecek zararın, gereken özenin gösterilmesi halinde engellenmesinin mümkün olduğu açıktır. Sonuç itibarıyla, her üretim sürecinin tehlikeli bir faaliyet olduğu ileri sürülemeyecektir. Oysa mevcut hukuki düzenlemelere göre üretici, tehlikeli faaliyet sürdürmese ve piyasaya sürdüğü ürün, istisnai olarak zarara sebebiyet verse de sorumlu olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, üreticinin, sadece TBK 71 kapsamında sorumlu tutulması, üreticinin tehlikeli faaliyet sürdürmediği hallerde ürünün verdiği zararlardan sorumlu olmaması anlamına gelecektir.

D. TİPİK TEHLİKE UNSURU VE ÜRETİCİNİN SORUMLULUĞUNUN ÖNGÖRÜLEMİYEN ZARARLARI DA KAPSAMASI

TBK 71 hükmünde tehlike sorumluluğu çerçevesinde tazmin edilecek zararın, tehlikeli faaliyetin ihtiva ettiği tipik tehlike neticesinde gerçekleşmesi açıkça aranmamıştır. Oysa hem tasarının ilk halinde hem de bu düzenlemede esas alınan Widmer-Wessner Tasarısı'nın 50. maddesinde, faaliyetin içerdiği tipik tehlike neticesinde ortaya çıkan zararların tazmin edileceği belirtilmiştir²⁹. Hükmün gerekçesinde de tipik tehlike olgusunun doğurduğu tipik zarardan bahsedilmektedir. Bu doğrultuda TBK 71'de açıkça belirtilmemiş olsa da hüküm amacı çerçevesinde işletme sahibi ve işleten, sadece tipik tehlike neticesinde ortaya çıkan zararlardan tehlike sorumluluğu esasına göre sorumlu olmalıdır. Zira her işletmede sayısız farklı zararın gerçekleşme ihtimali vardır. Tehlike sorumluluğunda amaç, tehlikeli faaliyetin doğasında yer alan ve tüm özenin gösterilmesi halinde dahi tam olarak engellenemeyen zararın tazmin edilmesidir. Diğer zararlar ise genel sorumluluk hukuku esaslarına tabi olmalıdır. Bu bağlamda örneğin benzin istasyonu işletmek bir tehlikeli faaliyet olarak kabul edildiğinde, tipik tehlike benzinin yanıcı ve patlayıcılığı nedeni ile söz konusu olan bir risk olmalıdır. Yoksa benzin istasyonunda yere dökülen benzine basarak kayan bir kişinin uğradığı zarar kusur sorumluluğu esasına göre tazmin edilmelidir. Benzer şekilde, sivil havacılık şirketinin faaliyetin tipik tehlikesi, hava aracının mekanik aksanı ve işleyişi nedeni ile sebebiyet verebileceği zararlar olmalıdır³⁰. Koltuğun döşemesinin yolcularda alerjiye neden olması halinde ise zarar, kusur sorumluluğu esasına göre tazmin edilmelidir.

Keza, tehlike sorumluluğunun, sorumluluk hukuku içerisindeki istisnai niteliği ve amacı gereği de tehlikeli faaliyet yürüten işletmeden kaynaklanan her türlü zararın değil, sadece tehlikeli faaliyetin ihtiva ettiği tipik tehlikenin neden olduğu zararların tehlike sorumluluğu esasına göre tazmin edilmesi gerekir³¹.

²⁹ 2000 yılında görüşe sunulduğunda büyük bir muhalefetle karşılaşan bu tasarı (İsviçre'de Sorumluluk Hukukunun Revizyonu ve Birleştirilmesi Tasarısı- Revision und Vereinheitlichung des Haftpflichtrecht), 2004-2007 yasama dönemlerinde gündeme alınmayarak, 2009 tarihinde geri çekilmiştir.

³⁰ Diğer örnekler için bkz. **Haluk Tandoğan**, Kusur, s.27; **Christian Oertel**, Objektive Haftung in Europa, Mohr Siebeck, Tübingen 2010, s.86

³¹ **Kemal Oğuzman/Turgut Öz**, s.186; **Kerem Cem Sanlı**, Kusursuz Sorumluluk Halleri, s.76; **Mehmet Erdem**, s.224; **Haluk Tandoğan**, Kusur, s.27; **Ingeborg Schwenzer**, N.

İşletmenin faaliyeti neticesinde ortaya çıkan her türlü zarardan bu bağlamda önceden öngörülemeyen zararlardan da kusursuz olarak sorumlu tutulması sözleşme dışı mesuliyet hukukunun genel amacı ile de örtüşmez. Zira bu hal-lerde amaç, zararı tazmin yükümlülüğünü meşrulaştırmak olduğu kadar tazminatın makul sınırlar içerisinde tutulmasını sağlamaktır.³²

Ayrıca daha önce değindiğimiz üzere, tehlikeli faaliyetin tanımında esas alınan sık ve ağır tehlikeye sebep olma unsuru hükmün kapsamını belirlemek için yeterli değildir. Tipik tehlike, faaliyetin öngörülebilir ama önlenemez bir neticesi olmalıdır³³ ve bir uzmandan beklenen tüm özen gösterilse dahi ya sıklıkla ortaya çıkmalı ya da ağır sonuçlara sebebiyet vermelidir. Ancak tipik tehlike neticesinde meydana gelen zararlar tehlike sorumluluğuna tabi olacaktır. Zira bir faaliyetin henüz öğrenilmemiş tehlikeli sonuçlarından işletme sahibinin ve işletenin sorumlu tutulması ve bu sorumluluğun kusursuz sorumluluk esasına dayandırılması işletenin sorumluluğunu aşırı derecede genişletecektir. Bu nedenle Avrupa sorumluluk hukukunun esaslarını düzenleyen PETL 5.101 2a'da öngörülebilir zarar, tehlikeli faaliyet nitelendirilmesi için olmazsa olmaz bir şart olarak açıkça düzenlenmiştir. Widmer-Wessner Tasarısı'nda tehlike sorumluluğuna ilişkin hükmün metninde bu sınırlama açıkça getirilmemiştir; ama madde gerekçesinde gelişim risklerinin maddenin kapsamına dâhil olmadığı belirtilmiştir³⁴. Gelişim riskleri de öngörülemeyen zararlara tekabül etmektedir.

Üreticinin sorumluluğu açısından ele aldığımızda, üretim faaliyetinin tipik tehlikesinin, alıcının haklı güvenlik beklentisini sağlamayan ürünlerin piyasaya sürülmesi olduğu ileri sürülebilir. Ama tipik tehlikeden bahsedebilmek için tehlikeli faaliyet tanımına uyan bir üretim faaliyeti olması söz konusu olmalıdır. Ayrıca değindiğimiz üzere, malın alıcının kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamaması önceden tahmin edilebilir olmasına rağmen tüm özenin gösterilmesi halinde dahi engellenememelidir. Bu sonuca varılabilmesi için, malın kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamama nedeni incelenmelidir.

Öğretide, ürünün haklı güvenlik beklentisini sağlamaması ayıp³⁵ olarak nitelendirilmekte ve farklı ayıp türlerine yer verilmektedir³⁶. Ayıp, üreticinin gereken özeni göstermemesi nedeni ile veya tüm özeni gösterdiği ve ürünün

54.01; **Fikret Eren**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 13. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul 2011, s.631; **Ayça Akkayan Yıldırım**, s.210.

³² **PierreWidmer/PierreWessner**, s.139.

³³ **Pierre Widmer/Pierre Wessner**, s.141.

³⁴ **PierreWidmer/PierreWessner**, s.141.

³⁵ Üreticinin sorumluluğunu gerektiren ayıp, satıcının ayıba karşı tekeffül borcunu gerektiren ayıptan farklıdır ve bu nedenle bazı yazarlar tarafından hata olarak nitelendirilmektedirler. Bkz. **Yeşim Atamer**, Yapımcının Sorumluluğu: TEKİNALP, Ünal; Türk Hukukunun Avrupa Birliği Hukukuna Uyumu, Acquis Communautaire'in Alınması, Açıklamalar, Değerlendirmeler, Öneriler, V. Bölüm, Tüketicinin Korunması Hukuku, İstanbul 2001

³⁶ Haklı güvenlik beklentisi ise önceden belirlenebilen bir kavram olmayıp, hakim tarafından somut olayın şartları dikkate alınarak tespit edilir. Somut olayın şartları incelenirken ürünün sunumu, kullanım tarzı, piyasaya sürülme zamanı, teknik düzenleme ve standartlar, ürünün fiyatı gibi unsurlar göz önünde bulundurulur.

doğru tasarlanmasına rağmen seri üretim nedeni ile rastlantısal olarak ortaya çıkan ayıplardır³⁷. Bu tür ayıplar “üretim kaçağı” olarak adlandırılır. Ayıp, üretime geçilmeden önce ürünün ayıplı olmasını engelleyebilecek bir tasarımının bulunmasına rağmen, somut ürünün tasarımında ürünün güvenliğini etkileyecek bir hata yapılması halinde de ortaya çıkabilir³⁸. Bu tür durumlarda serinin tümü ayıplıdır ve bir tasarım ayıbı söz konusudur. Alıcının, bir ürünün nasıl kullanılacağı, saklanacağı ya da tamir edileceği hususunda hiç ya da gereken derecede bilgilendirilmemesi halinde ise bilgilendirme ayıbından söz edilir³⁹. Ürünün piyasaya sürüldüğü anda ayıplı olmasına rağmen, o anki bilim düzeyinin bu ayıbı tespit etmeye yetecek seviyede olmaması halinde ortaya çıkan ayıba da gelişim ayıbı denilmektedir⁴⁰. Görüldüğü üzere piyasaya sürülen ürünlerin ayıplı olmasının nedenleri farklılık arz etmektedir⁴¹.

Özellikle bilgilendirme ve tasarım ayıpları söz konusu olduğunda zaten üreticinin kusuru söz konusudur⁴² ve ortaya çıkan ayıbın tüm tedbirler alınsa dahi önlenemez olduğu da söylenemez. Ancak üretim kaçakları, bütün özenin gösterilmesi halinde dahi engellenemez olabilir. Üretim kaçakları da üretilen malın niteliğine göre bazı hallerde istatistikî olarak tahmin edilebilirler. Gelişim ayıpları ise malın piyasaya sürüldükleri anda bilinmezler. Bu yüzden de bu aşamada engellenmeleri de tahmin edilmeleri de söz konusu değildir. Özetle, farklı ayıp türleri arasından sadece üretim kaçakları tehlike sorumluluğundaki tipik tehlike için aranan şartları taşıyabilir. Yani tahmin edilmesine rağmen engellenmeleri mümkün olmayabilir⁴³. Bu açıdan ürün sorumluluğunda, her ayıplı ürünün özel ve tipik bir tehlike teşkil ettiğini kabul etmek güçtür.

³⁷ **Çiğdem Kırcı**, s.150; **Tuba Akçura Karaman**, s.198; **İbrahim Kaplan**, İmalatçının Sorumluluğu Üzerine Düşünceler, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, Haziran 1985, C. XIII Sayı:1, s.139/140.

³⁸ **Tuba Akçura Karaman**, s.195; **Çiğdem Kırcı**, s.150.

³⁹ **İbrahim Kaplan**, s.139; **Çiğdem Kırcı**, s. 150/151; **Tuba Akçura Karaman**, s.200.

⁴⁰ Direktifte bu tür ayıpların sorumluluk doğurup doğurmayacağı hususu, ülkelerin hukuk politikalarına bırakılmıştır. Türk hukukunda ürün sorumluluğunun pozitif dayanağını teşkil eden Yönetmelik'e göre, üretici zararın gelişim ayıbından kaynaklandığını ispat ederse sorumluluktan kurtulabilecektir.

⁴¹ Sayılan ayıp türlerinin sınırlı sayıda olmadığı hakkında bkz. **Tuba Akçura Karaman**, s.52.

⁴² Bu hallerde üreticinin kusuru yerine objektif özen yükümlülüğüne aykırı davranmasından ve bununla bağlantılı olarak olağan sebep sorumluluğundan bahsedilebilir; Kanatımızca özen yükümlülüğüne aykırılık ile kusur çok yakın kavramlardır. Kusurun objektif yorumlanması eğilimi de dikkate alındığında, objektif özen yükümlülüğüne aykırılık ile kusur büyük ölçüde örtüşecektir. Yargıtay'a göre “tarafata kusurun unsurlarının belirlenmesinde ölçünün ne olacağı Türk Pozitif Hukukunda oybirliğiyle sonuca bağlanmıştır. Objektif ölçü esas alınmalıdır. Kusurun objektifleştirilmesi denilen bu kurala göre; Hayat deneylerine ve olayda ve koşullarda normal ve tedbirli insanlardan beklenen davranışları esas alınmalıdır.” Y4.HD. T.2.10.1984, E.5417, K.7216 (www.hukukturk.com, Çevrimiçi: 12.06.2012). Objektif özen yükümlülüğüne aykırılık ve kusur arasındaki benzerliğe ilişkin olarak bkz. **Kerem Cem Sanlı**, Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi, Arıkan, İstanbul 2007, s.479 vd.

⁴³ Fakat her üretim kaçağının da tahmin edilebilir; ama engellemez olduğu söylenemez. Örneğin, seri üretim esnasında kola şişesinin içine sinek kaçması nedeni ile ürünün, kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamadığı ihtimalde ayıp, istatistik verilere göre

E. TEHLİKE SORUMLULUĞUNUN BÜTÜN ZARARIN TAZMİNİNİ AMAÇLAMASI KARŞISINDA ÜRETİCİNİN SADECE MALA REFAKAT EDEN ZARARLARDAN SORUMLU OLMASI

Tehlike sorumluluğunda tehlikeli faaliyetin sebep olduğu tüm zararların tazmini amaçlanmaktadır⁴⁴. Tehlikeli faaliyet sonucu zarar gören kişinin malvarlığında oluşan eksilmelerin, kusur sorumluluğu ilkesinde olduğu gibi tazmin edilmesi gerektiği açıktır. Tehlike sorumluluğu kapsamındaki tehlikeli faaliyetlerin sebep olduğu zararların, çoğu kez ölüm ve yaralanmalarla sonuçlandığı da gözden kaçırılmamalıdır. Bu çerçevede, bedensel bütünlüğü zedelenen kişilerle, bu kişilerin ölmesi durumunda yakınlarının, genel ilkeler ışığında manevi tazminat talep edebilmelerinde de bir sakınca yoktur⁴⁵. Bu açıdan tehlikeli faaliyet sonucu manevi zarara uğramış kişi için TBK 56'nın yasal bir zemin oluşturması mümkündür⁴⁶.

Ürün sorumluluğu kapsamında kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamayan ürünlerin sebep olduğu zararların tazmin edilmesi amaçlanmaktadır⁴⁷. Ayıplı ürünün verdiği zarar, mala yönelik olabileceği gibi kişiye yönelik de olabilir. Fakat mala yönelik zararın kapsamına ayıplı ürünün kendisinde meydana gelen zararlar girmez. Ancak ayıplı ürünün diğer mallarda neden olduğu

çok olası olmayan bir risk neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu riskin önlenmesi ise çok maliyetli olabilir; ama bu, riskin önlenmesinin mümkün olduğu gerçeğini değiştirmez.

⁴⁴ Tüm zararın karşılanmasının temel prensip olması, özel kanunlarda sorumluluğa sınırlama getirilmesine engel değildir. **Haluk Tandoğan**, Kusur, s.28.

⁴⁵ Bir kusursuz sorumluluk türü olan tehlike sorumluluğunda kurtuluş kanıtı getirme imkânı tanınmamıştır. Bu bağlamda işletme sahibi ve işletenlerin sorumluluktan kurtulmak için tehlikeli faaliyet ve zarar arasındaki illiyet bağının kesildiğini ispat etmeleri gerekir. Üçüncü kişinin, zarar görenin kusuru veya mücbir sebep, zarar ile tehlikeli faaliyet arasındaki illiyet bağını kestiği takdirde işletme sahibi ve işleten sorumlu olmaktan kurtulacaktır.

⁴⁶ **İlhan Ulusan**, Tehlike Sorumluluğu Üstüne, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, 1970, C.4, S.6, s.42

⁴⁷ Üreticiye kurtuluş kanıtı getirerek sorumluluktan kurtulma imkânının tanınması ise bir hukuk politikası tercihidir. Direktif'te, çeşitli kurtuluş kanıtları öngörülmüş olmasına rağmen ülkeler kurtuluş kanıtı öngörüp öngörmeme hususunda serbest bırakılmışlardır. Direktifi esas alan Yönetmelik'in yedinci maddesinde de çeşitli kurtuluş kanıtı getirme imkânları tanınmıştır. Özellikle "e" bendinde sayılan "mal piyasaya sürüldüğünde mevcut bulunan bilimsel ve teknolojik bilgilerin, ayıbın varlığının bilinmesine imkân vermemesi" olasılığı gelişim hatasına tekabül etmektedir. Dolayısıyla Türk hukukunda zararın gelişim ayıbından kaynaklandığını ispat ederek sorumluluktan kurtulmak mümkündür. Kanaatimizce doğru tanımlandıklarında tehlikeli faaliyet ve tipik tehlike kavramları, tehlike sorumluluğunu önemli ölçüde sınırlandırmaktadırlar. Oysa değindiğimiz üzere üretici tehlikeli faaliyet sürdürme de tüm özeni gösterdiğinde engellenemeyen zararı öngöremese de sorumlu tutulabilmektedir. Bu nedenle üreticinin aşırı bir tazminat yükü altında bırakılması söz konusu olabilir. Sorumluluktan kurtulma imkânları ülkelerin hukuk politikası tercihlerine göre üreticinin sorumluluğunu hafifletmektedir.

zararlar bunlar ayıba refakat eden zararlar olarak adlandırılır, üretici tarafından tazmin edilir⁴⁸.

85/374 sayılı Avrupa Birliği Konsey Direktifi⁴⁹, üreticinin sorumlu olacağı zarar kalemlerine ilişkin farklı sınırlamalar da ihtiva etmektedir. Direktif, kişiye yönelik zararların tazminine her hangi bir sınır getirilmemiş olsa da mala yönelik zararların tazminini ise, özel kullanım ve tüketime hizmet eden ve ayıplı malın dışındaki mallar ile sınırlamış, ayrıca 500 ECU'ya kadar olan zararlar için tazminat talep edilemeyeceğini düzenlemiştir⁵⁰. Çok fazla dava açılmasını engellemeye yönelik olan bu sınır, zarar görenin de belli oranda zarara katılmasını amaçlamaktadır⁵¹. Manevi tazminata ilişkin talepleri ise üye ülkelerin iç hukukuna bırakmıştır. Direktife göre tazminat talep edebilecek kişi doğrudan doğruya zarar gören kişidir. Bu husus metinde “üründen zarar gören kişi” olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle üründen zarar gören herkesin tazminat talep edebileceği kabul edilmektedir.

Direktife uygun olarak ülkemizde kabul edilmiş olan Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik de kişiye ve mala yönelik zararların tazmin edilmesini kabul etmiştir⁵². Ancak, Direktif'te getirilen sınırlamalara yer vermeyerek zarar görene hem değeri ne olursa olsun ayıplı ürünün malına verdiği zararı hem de mesleki kullanımdaki malların zararını üreticiden talep edebilme imkânı tanımıştır.

Sonuç olarak, tehlike sorumluluğu maddi manevi tüm zararların tazminini sağlarken, ürün sorumluluğu mala gelen zararlardan sadece ayıba refakat eden zararları kapsamaktadır. Bu zararların tamamının da karşılanıp karşılanmayacağı bir hukuk politikası tercihidir. Zira üreticinin kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamayan her ürünün verdiği zarardan sorumlu tutulması üretim üzerinde ekstra bir maliyet yaratacaktır. Kaldı ki bu zararı ayıba karşı tekeffül sorumluluğu çerçevesinde satıcının karşılayacağı düşünülmüş olabilir. Özetle karşılanması istenen zararın kapsamı açısından da tehlike ve ürün sorumluluğu birbirinden ayrılmaktadır. Pek tabi bu farklılık üreticinin sorumluluğunun tehlike sorumluluğunu düzenleyen madde kapsamında değerlendiril-

⁴⁸ TKHK 4 uyarınca “Tüketici bu seçimlik haklarından biri ile birlikte ayıplı malın neden olduğu ölüm ve/veya yaralanmaya yol açan ve/veya kullanımdaki diğer mallarda zarara neden olan hallerde imalatçı-üreticiden tazminat isteme hakkına da sahiptir.”

⁴⁹ 85/374 sayılı Avrupa Birliği Konsey Direktifi, makalenin bundan sonraki bölümlerinde “Direktif” olarak anılacaktır.

⁵⁰ Direktif'in 9. maddesinde düzenlenmiştir.

⁵¹ **Çiğdem Kırcı**, s.161

⁵² TKHK 4/II c.4'te sadece “tüketici”nin tazminat isteyebileceği öngörülmüştür. Bu husus tartışmalıdır. Ancak TKHK 3/e deki tüketici tanımında ifade edilen “edinme, kullanma, yararlanma” kavramlarından mutlaka hukuki işlem çerçevesinde olacağına ilişkin bir sonuç çıkmamaktadır. Bununla birlikte, TKHK da Direktife paralel bir düzenleme getirerek, mala yönelik zararların tazminin kapsamını kullanımdaki diğer mallarla sınırlı tutmuştur. Ancak TKHK'da özel kullanıma hizmet eden mal şartına ilişkin bir sınırlama hükmü bulunmamaktadır. TKHK, ölüm ve yaralanmalar halinde de tazminat istenebileceğini kabul etmiştir. Ancak söz konusu Kanun, bu konuda ayrı bir düzenleme içermediği için burada genel hükümler uygulama bulacaktır. TKHK'da manevi tazminat taleplerine ilişkin bir hüküm olmamasına karşın zarar görenin, Borçlar Kanunu hükümlerine göre tazminat talep edebilmesi mümkündür.

lemeyeceği anlamına gelmez; ama kanun koyucunun kusursuz sorumluluk esasına göre karşılanmasını istediği zararın kapsamına ilişkin tercihini ortaya koyar.

SONUÇ

Tehlike sorumluluğu ve denkleştirme başlıklı TBK 71 hükmü, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile artık pozitif hukukumuzun bir parçası olmuştur ve kusur sorumluluğu esası üzerine kurulmuş haksız fiil sistemimizde önemli bir istisna teşkil edecektir. Kusursuz sorumluluk öngören bu hükmün kapsamının çizilmesi gerekmektedir. Bugüne kadar tehlike sorumluluğu içeren hükümlere özel kanunlarda yer verilmiş olması anılan düzenlemelerin kapsamının belirlenmesini de kolaylaştırmıştır. Yürürlüğe girecek genel tehlike sorumluluğu hükmünün kapsamı ise hükmün genellik niteliği gereği çok daha muğlaktır. Bu da tehlike sorumluluğunun genel bir hükümde düzenlenmesinin en önemli sakıncasıdır. Zira hükmün sınırlarının çizilmesindeki zorluk, hukuk güvenliğini zedeleyebileceği gibi hükmün geniş yorumlanması halinde kusur sorumluluğunun esas olmaktan çıkması tehlikesi de söz konusudur.

Hükmün kapsamını belirlemede esas ölçüt, hükmün amacı olacaktır. Hükmün gerekçesinden veya meclis görüşmelerinden kanun koyucunun amacını tespit etmek mümkün olmasa da güncel nesnel yorum yöntemine göre günümüzdeki gelişmeler, korunması gereken değerler ve çatışan menfaatler göz önüne alınarak kanun koyucunun tehlike sorumluluğuna ilişkin anılan hükmü neden vaaz ettiği ortaya koyulmalıdır. Bu çerçevede, tehlike sorumluluğunun amacının, tüm özenin gösterilmesi halinde dahi belirli bir artık risk ihtiva eden faaliyetlerin önceden öngörülebilir ama engellemeyen zararların tehlikeli faaliyetten faydalananlar tarafından karşılanmasıdır. Oysa TBK 71'de, zararın tipik tehlike neticesinde meydana gelmesi gerekliliğinin açıkça belirtilmemiş olması ve ağır veya sık zarara sebebiyet vermenin göreceli kavramlar olması nedeni ile hükmün amacını aşar şekilde geniş yorumlanması tehlikesi söz konusudur. Tehlike sorumluluğunun, kusursuz sorumluluk öngörmesi ve haksız fiil sistemimizde kusur sorumluluğu ilkesinin benimsenmiş olması nedeni ile kapsamının dar tutulması gerekmektedir. Zira istisnai hükümlerin dar yorumlanması gerekliliği, genel kabul görmüş bir prensiptir. Genel haksız fiil sorumluluğunda, kusur şartının aranmamasının daha yerinde olacağı savunulabilir; ama bu husus incelememizin kapsamının dışında olduğu gibi tehlike sorumluluğu hükmünün geniş yorumlanması suretiyle değil esaslı bir hukuk politikası tercihi ile varılması gereken bir sonuçtur⁵³.

Bu bağlamda aslında haksız fiil hükümleri arasında düzenlemesinin daha isabetli olacağı savunulan üreticinin sorumluluğunun, tehlike sorumluluğunu düzenleyen madde kapsamında değerlendirilebileceği ileri sürülebilir. Her ne kadar üreticinin, tehlike sorumluluğu maddesine dayanılarak sorumlu kılınması halinde daha ağır bir sorumluluk rejimine tabi olacağı düşünülse de bu kanı her zaman için isabetli değildir. Zira her üretim faaliyetini, tehlikeli faaliyet olarak nitelendirmek mümkün değildir; ama üretici, Yönetmelik'te yer

⁵³ Kusur prensibinin eleştirisi için bkz. **Zahit İmre**, s. 38vd.

alan mevcut sorumluluk rejimine göre, ürünün, kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamadığı her halde sorumlu olmaktadır. Özellikle, satıcıya gelişim ayıbının varlığını ileri sürerek sorumluluktan kurtulma imkânı tanınmazsa, üreticinin, tehlike sorumluluğunu da aşan bir sorumluluk yükü altında bırakılması söz konusu olacaktır.

Türk Borçlar Kanunu'nda kusursuz sorumluluk halleri hakkaniyet sorumluluğu, olağan sebep (özen) sorumluluğu ve tehlike sorumluluğu olmak üzere üç başlık altında düzenlenmiştir. Bu üçlü ayrım sınırlı sayıda değildir. Farklı kanunlarda bu üç esasa da dayanmayan kusursuz sorumluluk halleri yer alabilir. Ürün sorumluluğu ise kanaatimizce karma bir sorumluluk esasına dayanmaktadır. Zira tasarım ve bilgilendirme ayıpları açısından olağan sebep sorumluluğuna yaklaşmaktadır⁵⁴. Üretim kaçakları ve gelişim ayıpları ise objektif özen yükümlülüğüne aykırı davranmayan üreticiyi de kusursuz sorumlu kılmaktadır⁵⁵. Ama bu açıdan üreticinin sorumluluğu, TBK 71 kapsamında tehlike sorumluluğu olarak da nitelendirilemez. Zira üreticinin sorumluluğunun unsurları, kişilerin haklı güvenlik beklentisini sağlamayan ürünlerin piyasaya sürülmesi, mala refakat eden bir zarar ortaya çıkması ve bu ikisi arasında illiyet bağı olmasıdır. Bu açıdan tehlike sorumluluğu için aranan tehlikeli faaliyet, tipik tehlike gibi kavramlarının üreticinin sorumluluğu ile bağdaştırılması zordur ve her üretim faaliyetinin tüm özenin gösterilmesi halinde dahi ağır ve sık zararlara sebep olacağı söylenemez. Özetle, üreticinin sorumluluğu tehlike sorumluluğuna ilişkin kanun hükmüne dâhil edilmesi mümkün olmayan sui generis bir kusursuz sorumluluk halidir.

KAYNAKÇA

Akkayan Yıldırım, Ayça: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu, İÜHF C. LXX, S. 1, 2012, s. 203- 220.

Akçura Karaman, Tuba: Üreticinin Ayıplı Ürünün Sebep Olduğu Zararlar Nedeniyle Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, İstanbul, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008.

Arkan, Sabih: Ticari İşletme Hukuku, 15. Bası, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2011.

Atamer, Yeşim: Yapımcının Sorumluluğu: TEKİNALP, Ünal; Türk Hukukunun Avrupa Birliği Hukukuna Uyum, Acquis Communautaire'in Alınması, Açıklamalar, Değerlendirmeler, Öneriler, V. Bölüm, Tüketicinin Korunması Hukuku, İstanbul 2001.

Atamer, Yeşim: Revize Edilmiş Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirme ve Teklifler, HPD, S.8, Eylül 2006, s.8-36. (Tasarı)

⁵⁴ Tasarım ve bilgilendirme ayıplarının kusur sorumluluğu teşkil ettiğine ilişkin görüş için bkz. **Christian Oertel**, s.241.

⁵⁵ Üreticinin sorumluluğunun objektif özen yükümlülüğüne aykırılığa dayanmadığı görüşü için bkz. **Christian von Bar**, Gemeineuropaisches Deliktsrecht, Band I, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1999, s. 333 vd.

Atamer, Yeşim M./Sanlı, Kerem Cem: Hukuk ve Ekonomi Perspektifinden İmalatçının Kusursuz Sorumluluğuna Dair Bir Değerlendirme, Belgin Erdoğan'a Armağan, Der Yayınları, İstanbul 2011, s.769-813.

von Bar, Christian: Gemeineuropaeisches Deliktsrecht, Band I, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1999.

Büyüksağış, Erdem: Tehlike Esasına Dayanan Genel Sorumluluk Kuralı Üzerine Eleştirel Değerlendirmeler, DEÜHFD, Cilt: 8 Sayı: 1 2006, s. 1-21.

Deutsch, Erwin: Sorumluluk Hukukunun Temel İlkeleri, Çev. Şeref Ertaş,,DEÜHFD, S.2, 1981, s.245-260.

Erdem, Mehmet: Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Tehlike Sorumluluğu, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, Turhan Kitabevi, Ankara 2011, s.216-226.

Eren, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 13. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul 2011.

Havutçu, Ayşe: Türk Hukukunda Bir Örtülü Boşluk, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 2005

Honore, Tony: Responsibility and Fault, Hart Publishing, Oxford-Portland 1999.

İmre, Zahit: Kusursuz Mesuliyet Halleri, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1949.

Jones, Michael A.: Textbook on Torts, Oxford University Press, New York 2002.

Kaplan, İbrahim: İmalatçının Sorumluluğu Üzerine Düşünceler, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, Haziran 1985, C. XIII Sayı:1, s. 136-140, Ankara 1985.

Kırca, Çiğdem: Ürün Sorumluluğu, Ankara, Banka ve Ticaret Araştırma Enstitüsü, Ankara 2007.

Oertel, Christian: Objektive Haftung in Europa, Mohr Siebeck, Tübingen 2010.

Oğuzman, Kemal/Öz, Turgut: Borçlar Hukuku- Genel Hükümler, Cilt II, 9. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012

Öztan, Bilge: İmalatçının Sorumluluğu, Çağ Matbaası, Ankara 1952.

Sanlı, Kerem Cem: Hukukun Ekonomik Analizi, Beta Yayınevi, İstanbul 2007.

Sanlı, Kerem Cem: Kusursuz Sorumluluk Halleri, Türk Borçlar Kanunu Sempozyumu, XII Levha Yayıncılık, İstanbul 2012, s.61-81.

Serozan, Rona: BK Tasarısı'nın Eksiklik ve Aksaklıklarının, İfa ve İfa Engelleri Hukuku Alanından Örneklerle Sergilenmesi, HPD, Mayıs 2006, s.38-51.

Schwenzer, Ingeborg: Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Staempfli Verlag, Bern 2009.

Tandoğan, Haluk: Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981. (Kusur)

Tandoğan, Haluk: Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu, BATİDER, Aralık 1979, Cilt X, Nr.2, s.291-322.

Tekinay, Selahattin Sulhi/Akman, Sermet/Burcuoğlu, Haluk/Alttop, Atilla: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 7. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 1993.

Tiftik, Mustafa: Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kuralları ile Düzenlenmesi Sorunu, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1997.

Uluslan, İlhan: Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, 2. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012

Uluslan, İlhan: Tehlike Sorumluluğu Üstüne, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, 1970, C.4, S.6

Widmer, Pierre: Unification of Tort Law: Strict Liability- Switzerland, s.321-350.

Widmer, Pierre/Wessner, Pierre: Revision und Vereinheitlichung des Haftpflichtrecht, Erlaeutender Bericht, Bern 2000.

Weir, Tony: Tort Law, Oxford University Press, New York 2002.

Yılmaz, Süleyman: Türk Borçlar Kanunu Tasarısında Sebep Sorumluluğuna İlişkin Yeni Hükümler, AÜHFD 59 (3) 2010, s. 556